

הבית מעבר לאופק: חוויית הזמן של הלוחמים והנתק עם יקיריהם – רס"ם (מיל') ד"ר דמיטרי סקולסקי

רס"ם (מיל') ד"ר דמיטרי סקולסקי, עמית מחקר במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין.

תקציר

המאמר עוסק בהשפעת הפערים בחוויית הזמן על התקשורת בין לוחמים בצבא לבין יקיריהם באזרחות בתקופת מלחמת "חרבות ברזל". בעוד שהספרות מתמקדת בהבדלים בתוכן ובעוצמת החוויות, המחקר מציע להתמקד במרקמן המבני. בהקשר זה חוויית הזמן המשותפת, הכוללת ראייה דומה של קו העתיד הרלוונטי ותפיסה אחידה של ה"עכשיו", מצטיירות כתנאי בסיסי להבנה הדדית. נראה כי במקרה של התקשורת בין הלוחמים לקרוביהם – תנאי בסיסי זה אינו מתקיים. פערים אלו בחוויית הזמן יוצרים קשיי תקשורת ואי-הבנה, שכן הדברים הנתפסים כמשמעותיים בעבור צד אחד נתפסים לעיתים כחסרי חשיבות בעבור הצד השני. המחקר מדגיש את השלכותיו של הנתק וקורא לנקיטת צעדים פרקטיים לשיפור התקשורת בין המרחבים.

"For time is the longest distance between two places." (Tennessee Williams)

מבוא

המחקר בוחן כיצד הבדלים בחוויית הזמן בקרב הלוחמים וקרוביהם בבית יוצרים נתק משמעותי בתקשורת, לעיתים עד כדי העדר הבנה מלא בין הצדדים. הוא מתבסס על שיטה אתנוגרפית, הכוללת תצפיות משתתפות וראיונות בלתי פורמליים עם חיילים במהלך שירות מילואים ממושך בעת מלחמת "חרבות ברזל". דרך רישומים אלו, המאמר מתאר את הרגעים ואת התהליכים שבהם באים לידי ביטוי פערי הזמן, ובתוך כך מדגיש את משמעותם החברתית והפסיכולוגית של חוויות אלו.

תקופות התעסוקה המבצעית מהוות אתגר משמעותי בעבור המשפחות והלוחמים. בקרב המשפחות, לדאגה ליקיריהם בצבא מתווסף הצורך "להמשיך הלאה" ובהתאמה, לחלק מחדש תפקידים, לערוך עדכונים משמעותיים בשגרות ובו זמנית לתמוך במילואימניק/ית ולשמור עימו או עימה על קשר רצוף (Yablonsky, Barbero, and Richardson, 2016). עול זה, בתורו, גורם ללחץ רגשי, לתחושת בדידות עמוקה ולחוסר אונים, ואף פוגע ביכולת לנהל אורח חיים בריא (Mailey et al., 2018; Borah and Fina, 2017; Yablonsky, Barbero, and Richardson, 2016). גם הם נאלצים להתמודד עם אתגרים נפשיים וחברתיים וכן לעיתים חווים ירידה בהישגים לימודיים (Borah and Fina, 2017; Mailey et al., 2018). באשר לחיילים עצמם, השתתפות במרחב לחימה, בתנאי שירות קשים, תוך סיכון חיים מתמשך, היחשפות והשתתפות באירועים אלימים, לרבות אובדן חברים – כל אלה לכשעצמם מהווים גורמי מתח עוצמתיים למדי (Brenner et al., 2015; Shay, 1994). נוסף על כך, השהות הממושכת מחוץ לבית עלולה לנכר חיילים ממרקם החיים בבית. החיילים החוזרים חווים לעיתים תחושת זרות בקהילותיהם, עלולים להרגיש "אורחים" במשפחותיהם ולחוות קושי בשילובם מחדש בחיי היום-יום (Brenner et al., 2015; Knobloch et al., 2016; Lander, Huss, and Harel-Shalev, 2021; Shay, 2010).

בתוך כך, ניהול שיח רציף ומשמעותי עם הקרובים בבית עשוי למנוע את העמקת הנתק, להקל על הנטל המנטאלי של החיילים (Durham, 2010; Yablonsky, Barbero, and Richardson, 2016) ולסייע בהשתלבות החיילים בעת חזרתם הביתה. ברם, כפי שאבקש להראות להלן, בעבור החיילים, ניהול שיח זה מהווה אתגר של ממש. הלוחמים מתקשים לנהל שיח רציף עם בנות הזוג, עם החברים ועם קרובי המשפחה – זאת על אף העובדה שמדובר באנשים שהם אוהבים, שאליהם הם מתגעגעים ולמענם נושאים את העול הכבד כל-כך של השירות בתקופת המלחמה. אחד ההסברים המתבקשים לקיום הנתק נעוץ בפערים בתוכן ובאינטנסיביות של החוויות. על-פי טיעון זה, חוויות הצבא מאופיינות לעיתים באינטנסיביות רגשית ופיזית יוצאת דופן, המכילה מקטעים טראומטיים, ובתור שכזו לא תמיד ניתנת לתיווך לאזרחים (Durham, 2010; Gottman, Gottman, and Atkins, 2010).

פשוטות ו"גשמיות" למדי, כלומר כאלה שכן ניתנות לתיווך מילולי בקלות יחסית. בכל זאת, הנתק ישנו. נראה כי הבעיה נעוצה לאו דווקא בעוצמה ובתוכן, אלא ברובד המבני של החוויה. ספציפית, הטיעון העיקרי של המאמר הוא שהבעיה נעוצה בהבדלי חוויית הזמן של הלוחמים ושל יקיריהם באזרחות.

בעוד שהזמן הוא קטגוריה אוניברסלית של ההווה האנושית – האופן שבו אנו חווים את הזמן משתנה בהתאם לנסיבות היסטוריות, תרבותיות וחברתיות. ל(א)י-התאמה של דפוס חוויית הזמן יש משמעות מכרעת על האפשרות של הבנה הדדית. ספציפית, הספרות מדגישה את חשיבות "אופק ציפייה משותף" (Luhmann 1995; Gadamer 2013), המניח, בתורו, ראייה משותפת של העתיד. המחקר מראה כי במקרה של התקשורת בין הלוחמים לקרוביהם – תנאי בסיסי זה לא בהכרח מתקיים. האזרחים חיים במציאות שמכילה עתיד רחוק, ועל כן הם פועלים במציאות ומפרשים אותה תוך לקיחה של עתיד זה בחשבון. לעומת זאת, המציאות של הלוחמים (במיוחד בעת מלחמה) מאופיינת באירודאות ובמעגלי שגרה צפופים. מציאות זו לא מותירה מקום לעתיד רחוק, ועל כן, החיילים במידה רבה חיים ביום אחד. מכאן, הדברים שמוערכים כחשובים וכמשמעותיים בעיני צד אחד נתפסים כלא רלוונטיים בעיני הצד השני. ההבדלים בחוויית הזמן, ובפרט אופק הציפייה השונה, גורמים לאי-הבנות ולקשיי תקשורת בין החיילים לבין יקיריהם. למצב דברים זה ישנן כמה השלכות פרקטיות מרחיקות לכת, המזמינות טיפול מעשי מצד מקבלי החלטות בצבא ומחוצה לו. דיון קצר בהשלכות אלה, כמו גם ההצעות למחקר המשך, מופיעים בסוף המאמר.

שיטת המחקר

כפי שצוין לעיל, המחקר מתבסס על הרישומים הביוגרפיים שנערכו בעת שירותי במילואים בתור לוחם ומפקד זוטרי בגדוד חי"ר, בגזרה הצפונית. התקופה שאליה מתייחסים הרישומים נמשכה מה 7 באוקטובר 2023 עד סתיו 2024 – סך הכול בין 250 ל-300 ימי שירות. מלבד התצפית המשתתפת, מחקר השדה התבסס גם על שיחות שניהלתי עם כ-15 אנשי מילואים, קצינים ונגדים, המשרתים במגוון תפקידים – מלוחם עד מפקד פלגה.

העובדה כי רוב המרואיינים לוחמים או מפקדים זוטרים מגבילה את תוקף הממצאים והמסקנות לאוכלוסייה הומוגנית וצרה יחסית, בדרג הטקטי, שכן כלל לא בטוח כי היבטי חוויית הזמן הנדונים להלן חלים גם על חוויית מפקדים בכירים יותר. היותם של המרואיינים לוחמים בקו הראשון של העימות מצמצמת את אוכלוסיית המחקר עוד יותר. לבסוף, עצם היותי מגויס, תרתי משמע, מאתגר אף הוא את תוקף המחקר – זאת למרות שהוא לא עוסק כלל בהיבטים פוליטיים של הקונפליקט או כאלה המתייחסים לאינטראקציה עם האויב.

על אף אלה, לעצם היותי מגויס היו גם השלכות שתרמו למחקר. יחסי חברות עם הלוחמים וההזדהות הכנה עימם אפשרו הבנה מעמיקה של חווייתם, כמו גם רמה גבוהה של כנות בעת השיחות עימם. מטבע הדברים במחקרים מסוג זה, המחקר אינו מתיימר להתבסס על מדגם מייצג. מטרתו היא להציג איור סכמתי של השלכות חוויית הזמן על אינטראקציה בין לוחמים לקרוביהם.

"אומר להם שהכול בסדר וזהו": נתק תקשורת בין צבא לבית בחוויית לוחמים

"ימה הבאתם לי?! מה זה?! שאל החייל בקול מורם ובהבעת פנים כמעט טרגית. "זאת בכלל לא המידה שלי", הוא הוסיף בתסכול. הסוויטשרט שקיבל סי' מחבילת הסוויטשרטים החדשים שהגיעו כחלק מתרומה לפלוגה המסייעת של הגדוד, לא היה במידה שלו. הרס"פ, שאליו הפנה סי' את זעקתו, בפירוש לא התרגש מהפתוס האגרסיבי שלה. הוא ענה, בקול ספק סובלני ספק אדיש, כי הוא, הרס"פ א', הרי שלח סקר בקבוצת הוואטסאפ הפלוגתית וביקש מכולם למלא את מידותיהם. "אבל הייתי בבית!" הדגיש סי', "הייתי ב-ב-י-ת, ברור שאני לא מסתכל על קבוצות של הצבא כשאני בבית!"

לא הכרתי מקרוב את שניהם. בתור מפעיל רחפנים בגדוד, הייתי רק אורח כאן, באחד המוצבים הקדמיים בצפון. הגדוד שלי נכנס ללבנון ופעל באחד הכפרים הסמוכים לגבול, אבל חלק מהמסגרות – ובהם "שבוע" ורחפנים – נשארו ב"לג אחורי" ולא חצו גבול. מחלקת ה"שבוע" שלנו מצאה לה מקום מאחורי הרכס הצופה על לבנון וירתה עשרות פצצות מרגמה (פצמ"רים) מתוך חורשת אשוחים פסטורלית – בין כוס קפה מפינג'אן לבין עישון של מה שלצורך העניין מוטב לכנות "סיגריה". אבל אנחנו, מחלקת רחפנים – היינו צריכים להיות יותר קרובים ל"אקשן" עקב הטווח

המוגבל של הכלים, ועל כן התמקמנו על הרכס עצמו, כמה מאות מטרים מהגבול, במוצב קדמי שתפס גדוד חי"ר לא מתמרן. לכן, כאמור, לא הכרתי את החייל ואת הרב"סמל הפלוגתי (רס"פ), וצפיתי בסצינה מהצד. לא אהבתי את מה שראיתי: התגובה הטרגית של החייל נראתה לי בפירוש מוגזמת ביחס לערך של הסוויטשרט.

עם זאת, מבחינה אחת הסיטואציה נראתה מוכרת: הלוחמים באמת לא אוהבים "להתעסק" בצבא כשהם בבית, ולהיפך: הם מתקשים לשמור על קשר שיח רציף עם יקיריהם כשהם בצבא. על כן, האמירה על ההתעלמות של ס' מההודעות בוואטסאפ ממחישה את ההפרדה הברורה שמתקיימת בין המרחב הצבאי לזה של הבית בתפיסת לוחמים. בעוד שעצם קיום ההפרדה אינו מהווה בשורה של ממש, החומרה שלה מעלה צורך בתשומת לב מיוחדת. מאז ה'7 באוקטובר 2023 עד סוף 2024 ביליתי במערך לוחם במילואים מעל תשעה חודשים. ערב אחרי ערב הייתי עד לשיחות טלפון של החיילים עם יקיריהם. פעם אחר פעם ציינתי בלב שהשיחות קצרות, ומתנהלות באופן מאולץ למדי. נראה כי רבים מן החיילים הן מתקשים והן לא מעוניינים לדבר עם הקרובים שנשארו "שם" בבית. במילים אחרות, ניתן להניח כי במהלך מלחמת "חרבות ברזל" ההפרדה בין הצבא לבית הגיעה לידי נתק בחוויית הלוחמים. החיילים מאשרים זאת בעצמם:

"התקשורת שלנו לא טובה", מודה רס"ן (מיל') ל' בן 38. לדבריו, בצבא הוא לא מדבר עם אף אחד מהקרובים, מלבד אשתו ושני ילדיו, אבל גם במקרה הזה, שיחות מועטות, פעם ביום: "אני מתקשר רק כדי לצאת ידי חובה". ח', לוחם בן 38, גם הוא לא מדבר כמעט עם אף אחד בבית. הוא לא נשוי, לכן "השיחות היומיות" המעטות שלו עם הבית מתנהלות לא עם בת זוג אלא עם הוריו: "אומר להם שהכל בסדר וזהו", מסביר ח'. סרן כ', בן 36, מדבר בסגנון דומה: "אני עונה לוואטסאפים בכל מיני קבוצות רק כי רואים שאני אונליין ברגע שאני פותח טלפון". נ' בן ה'30, רס"פ היחידה הקטנה שלנו, דווקא כן מצליח לדבר ארוכות עם אשתו ועם שני ילדיו – אבל רק איתם, זהו. "אני בן אדם מאוד חברותי", הוא מסביר, "אבל מתחילת המלחמה אני מסנן את כולם. בהתחלה חשבתי שאולי אפשר לשייך את זה לזה שאני "משווק" שאני בלבנון, שאני עם תדמית יותר מסוכנת. אבל עם הזמן אני מבין שפשוט אין לי עניין. נגיד, את האח שלי הגדול אני מסנן חודשים, לא היה לי חשק (לדבר). והוא גם לוחם, הוא מבין עניין. עכשיו הוא התקשר ועניתי לו, והוא שאל אותי כל מיני שאלות, ופשוט לא היה לי חשק, לא היה לי נעים. הייתה לי חוויה של ריצוי, כאילו אני חייב... לא יודע למה. אני לא עונה לאנשים, תקשיב."

כולנו מתגעגעים לבית. כמעט אף אחד לא מצליח לשמור איתו על קשר.

הסיבות לנתק

ניתן להעלות מספר רב של סיבות לנתק התקשורת בין הלוחמים בצבא לקרוביהם בבית. בין השאר, בולטים לעין הפערים בין הטיב והעצימות של החוויות בשני המרחבים. כמעט או בכלל לא ניתן לתווך חוויית קרב למי שלא עברו אותה בעצמם: הן משום שקיים קושי בתרגום של אותה החוויה למילים, והן מפני שבני השיח של הלוחם יפרשו את סיפורו ויתקשו "לפענח" את משמעות סיפורו בצורה מדויקת, מפני שהמילים לא מעוגנות מבחינתם בחוויה דומה לזו שעבר הלוחם. ועל כן, מי שלא התנסה בקרב יתקשה להבין למה הלוחם המספר על חוויותיו מתכוון "באמת".

על אף חשיבות השוני הדרסטי של התוכן ושל העצימות של החוויות בצבא ובבית, שוני זה לא מספיק כדי להסביר את הפער התקשורתי בין הצבא לאזרחות באופן ממצה. בהקשר זה, ניתן להיזכר באחיו של נ' – לוחם ש"מבין עניין", כלומר מנוסה בחוויות אינטנסיביות הכרוכות במאמצים פיזיים ונפשיים עצימים המזוהים עם מצבי קרב. על אף היכרותו הקרובה עם המרחב הצבאי, בעת שעבר למרחב האזרחי, החלו שאלותיו להיתפס כמעיקות אצל אחיו החייל. הלוחמים שיוצאים, מסיבה כלשהי, מהיחידה הלוחמת ומבקשים לשמור על הקשר עם חבריהם ליחידה – לעיתים קרובות לא מצליחים לעשות זאת, למרות שמן הסתם הם מנוסים היטב בחוויית השירות הקרבי על כל היבטיה, לרבות הקיצוניים ביותר. נוסף על כך, יש לזכור כי רוב הזמן החיילים לא עוסקים כלל בפעילות יוצאת דופן מבחינת האינטנסיביות או האיכות שלה. הם ישנים, "מתעסקים בטלפון", קוראים ספרים, מתפללים, מדברים אלה עם אלה, משחקים קלפים או ששיבש, מכינים קפה שחור חזק, מגלגלים סיגריה, מדברים, לפעמים עושים כושר, מנקים את הפלוגה וכו' – מנעד די רחב של פעילויות, שכל אחת מהן בקלות ניתנת לתיווך מילולי לכל אדם "בבית באזרחות" – אפילו אם אותו האדם לא שירת בצה"ל בכלל.

נראה כי פערי התוכן ועוצמת החוויה לא מספקים הסבר מניח את הדעת על הנתק התקשורתי בין ה"צבא" ל"בית". מן הסביר הוא כי הפערים מתקיימים ברובד הבסיסי יותר, הרובד **המבני** של החוויה.

ספציפית, אבקש להתמקד בתופעת הזמן והזמניות, ולטעון כי בחוויית הלוחמים, מרחב הצבא ומרחב הבית מצויים במעין איסנכרון חריף, כך שהזמן מתהווה באופן שונה בשני מרחבים אלה. לזמן ולזמניות קשר ישיר להענקת משמעות ובכלל, לקיום בעולם (being in the world), ניהול התקשורת הבינאישית וכינון מסגרות חברתיות (Dreyfus, 1991; Luhmann, 1995; Sahlin, 2013; Clark, 2019; Hartog, 2015; Heidegger, 1967). מכאן, הרי שאינסנכרון המתקיים בין הצבא לבית מאתגר, באופן דרמטי, את יכולת הלוחמים לשמור על הקשר עם הקרובים שנשארו בבית.

השפעת הזמן על תהליך התפיסה

הזמן, כמו גם המרחב, הוא אחת מאבני היסוד של המציאות – הן במובן הפיזי, והן במובן הפנומנולוגי של המושג. חווייתנו את העולם הינה זמנית ביסודה, שכן היא מתקיימת בתוך *durée* – מעין "זרם" המשכיות פנימית ראשונית (Bergson, 2004). גם תהליך הפרשנות והתפיסה נשען על הזמניות.

במידה רבה מאוד (יש שיגידו מוחלטת) הבנתנו את משמעות הדברים (והאנשים) מסביב נשענת על הערכה, כיצד הם יכולים לשמש אותנו בהמשך. למשל, הערך הרב שמוענק לתיקי לואו חדישים בחיל הרגלים מוסבר בכך שתיק לא נוח, לא אטום או לא גדול מספיק עלול להוביל להשלכות קטסטרופליות במהלך מארבים ממושכים או בעת תמרון כשהחייל נאלץ לסחוב עימו את "כל עולמו". מכאן, המשמעות והחשיבות של תיק לואו (וכך גם של כל דבר אחר) נקבעת לצורך העניין או במילים אחרות – לאור הציפיות שלנו לגבי העתיד: "אני צריך תיק איכותי כי יכול להיות שיעוד שניה" אמצא את עצמי מתמרן בלבנון, והתיק הזה זה כל מה שיהיה לי שם". המשמעות (כמו גם החשיבות) של הדברים, במילים אחרות, נקבעת בהתאם לתוכניות שלנו לגביהם, ואל מול אופק הציפיות שלנו לגבי מה יבוא להמשך. מכאן מתבררת החשיבות של הזמן מבחינה חברתית. **הבנה הדדית, ניהול תקשורת ויצירה או תחזוקה של קשרים חברתיים תקינים – כל אלה מצריכים אופק ציפיות משותף.**

בשבועות הראשונים למלחמה עלינו לאחד המוצבים בגבול לבנון. בעת תפיסת העמדות, הופתענו לגלות כי אנחנו לבד: בעקבות ה-7 באוקטובר, כלל הכוחות נטשו את המוצב. ועל כן, תפסנו – פלוגה אחת – בסיס המיועד לשלוש. הבסיס ננטש כל כך מהר שהכוחות לא הספיקו לשנע את ציודם, כך שמצאנו עצמנו במרחב מלא בכל טוב: ממזרנים, ושכפ"צים¹, דרך סופטשלים² ומדי ב' לתרסיסי AXE לציד חבלה וצל"מים³ במכולות. כעבור כמה ימים, מסביב לאזור הפלוגות הנתושות החלה תנועה ערה של חיילנו שבאו "להשלים ציוד". כעבור שבוע-שבועיים הבסיס היה דומה לסצינה מסרט דיסטופי: ביתנים פרוצים, "ביטחוניות" "שפוכות", חלונות שבורים – מראה עצוב ובלתי נשכח. בימים כתיקונם הרעיון של "השלמת" דברים חסרים ממגורי חיילים, ממשרדים וממכולות ציוד היה מתפרש כביזה. המפקדים לא היו מאשרים זאת וחיילים רבים בעצמם לא היו מוכנים לקחת בכך חלק. אולם זה היה זמן חירום, ציפנו לגרוע מכול: שנצטרך להילחם עם גדודי רדואן⁴ בעודנו בחסרון מספרי, ללא סיוע מצד כוחות שכנים. ועל כן, לאור ציפייה זו, ההבנה השקטה בפלוגה הייתה כי מותר "להשלים" ציוד לחימה – למעשה, מותר **הכול** כל עוד זה מסייע לעמוד במשימה ולשרוד. הציפיה ללחימה נואשת שינתה את הבנתנו של נורמות התנהגות וגרמה לפלוגתנו, כמסגרת חברתית, לבחון מחדש ולשנות את גבולות המותר והאסור, ואף את אופן התפיסה של הדברים מסביב: לאור הקרב הצפוי, בעבור רבים מאיתנו **רכוש** (שאסור לבזוז) הפך **לציוד לחימה** (שמותר ואף חיוני לעשות בו שימוש).

הדוגמה של רכוש שהופך לציוד ממחישה כי התוכן של הציפייה משפיע על אופן הפרשנות של הדברים מסביב. מלבד התוכן, גם **המרחק** הכרונולוגי ל"אופק הציפייה" – קו דמיוני התוחם את העתיד שנתפס כרלוונטי לפעילותינו בהווה ונלקח בחשבון בעת ביצוע פעילות זו – משפיע על

¹ שכבת פיצוץ. הכוונה לאפוד המגן בפני רסיסים ו(במידה מסוימת) מפני כדורים.

² סופטשל (Softshell) – מעיל קל שמיועד להגן בפני רוח קור ומידה מסוימת של גשם, תוך שמירה על גמישות ונוחות.

³ ציוד לחימה מיוחד. למשל, אמצעי ראיית לילה, אמצעי ניווט מתקדמים, מכשירי קשר, הצפנה וכדו'.

⁴ יחידות המחץ של חזבאללה.

הפרשנות של הפרט או של קבוצה חברתית את המציאות. למשל, במקרה של כתות דתיות, הציפייה לבואה הקרוב של אחרית הימים מקרבת את אופק הציפייה באופן קיצוני – ועלולה להביא להסתגרות, לשבירת נורמות מקובלות, לאלימות קיצונית וכו' – כפי שקרה, למשל, במקרה של מרד אנאבפטיסטים במונסטר (1532-1535). במסגרת אמונתם בבואו הקרב ובא של קץ העולם, קבוצת פרוטסטנטים זו הנהיגו משטר תאוקרטי נוקשה והתבצרו בעיר, בציפייה להקים בה "ירושלים חדשה". בין היתר, הם ביטלו את השימוש בכסף, הנהיגו בעלות משותפת על הרכוש ואף הטילו חובת פוליגמיה (Bernet, 2011). העולם נראה אחרת כאשר הציפייה היא שהוא יגיע לקיצו בעוד שנה-שנתיים. בתור דוגמה נפוצה יותר ניתן להביא שינוי פרספקטיבה בעקבות התבגרות וזקנה. אופק של העתיד הרלוונטי של האדם המזדקן מתקרב (ומצטמצם) – ועל כן הוא או היא משנים את זווית ראייתם את הדברים ואת האנשים מסביב.⁵

ובכן, הבנה הדדית מותנית בקיומו של אופק ציפייה משותף או תפיסה דומה של העתיד הרלוונטי להווה, ומכאן גם – בחוויה דומה של הזמן. אלא שקיום תנאי בסיסי זה כלל לא מובן מאליו: כפי שעולה מהמחקרים בנושא, להבדיל מהזמן האבסטרקטי של המכניקה הניוטונית, החוויה של הזמן אינה אחידה ואינה ליניארית. הזמן, כמרכיב הבסיסי של חווייתנו, יכול לנוע במהירויות ואף בכיוונים שונים – בהתאם לתקופה היסטורית, לתרבות ולקונטקסט חברתי (Assmann, 2020; Clark, 2019; Hartog, 2015; Koselleck, 2004). **לכן, חברי קבוצות תרבותיות או חברתיות המאופיינות בדפוסי חוויית זמן שונים – עלולים להתקשות להגיע להבנה הדדית.** טקסט זה נועד להראות כיצד החיילים הקרביים כקבוצה חברתית מובחנת אכן חווים זמן שונה מיקריהם האזרחים, דבר המהווה גורם משמעותי המונע תקשורת ושיתוף ביניהם. הטקסט להלן מרחיב ומבסס טיעון זה.

מגוון חוויית הזמן

עלפי עמנואל קנט, הזמן (כמו גם המרחב) מהווה אחת הקטגוריות המטאפיזיות – ולכן אוניברסאליות – של תבונתנו (Kant, 1998). לצד זאת, חוקרים במדעי הרוח והחברה, ובפרט בתחומים, כגון היסטוריה, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה, מראים כי ההמשגה, התפיסה, השיח על אודות הזמן וכן האופן שבו הוא מכונן את קיומנו – כל אלה יכולים להשתנות, בהתאם לתרבות ולתקופה. האנתרופולוג האמריקאי מארשל סאהלינס מבחין בין "זמן שעון" של התרבות המערבית שנמדדת באופן אחיד וסטנדרטי ובין "זמן אירועים" שאופייני לתרבויות מסורתיות – דפוס זמן שבו הסדר של האירועים המשמעותיים הינו חשוב יותר מהמרחק האובייקטיבי בזמן ביניהם (Sahlins, 2013). גם **כיוון** הזמן עשוי להשתנות בהתאם לנסיבות היסטוריות, חברתיות ותרבותיות. למשל, תרבות המערב עברה מתפיסת זמן כמסלול מעגלי שבו אותן הנסיבות חוזרות על עצמן ("אין חדש תחת השמש"), להבנה פרוגרסיבית של זרם הזמן שלפיה אי-אפשר להיכנס לאותו נהר פעמיים והעבר ההיסטורי הינו מנותק, באופן בלתי הפיך, מההווה ומהעתיד.

"**מהירות**" הזמן גם היא לא מהווה גורם קבוע בלתי תלוי. החל מהמאה ה-18, אנו עדים להאצה של זמן באירופה, שכן האירופאים של המודרנה נוכחים לדעת על הפער העצום שקיים בין "מרחב החוויה" ל"אופק הציפייה": דהיינו חוויית היום-יום לבין הציפייה לשינוי בהמשך, או במילים אחרות, הפער הנתפס בין "היום" ל"מחר" (Koselleck, 2004). לזמן יכולה להיות התחלה (סיפור הבריאה), אמצע וסוף (אחרית הימים), והוא גם יכול לשאת **גוונים ערכיים**, כך שיכולות להיות תקופות "טובות", "אכזריות", "נוראיות" ועוד. למשל, ביוון העתיקה האמינו בתהליך "הדרדרות" של הזמן: מ"תור הזהב" השלו ל"עידן הברזל" הנוכחי האכזרי, דרך עוד שלוש תקופות – כל אחת פחותה מקודמתה. לעומת זאת, הרעיון המודרני של **קדמה** מניח תפיסה אופטימית של הזמן שבה מחר יהיה טוב יותר מהיום.

המוסר, הדת, האידאולוגיה – הזמן קשור קשר הדוק עם היבטים מרכזיים כל כך במציאות החברתית, והשפעה של הפרשנות שלו מכריעה מאוד ביחס לחיינו, עד שחלק מהחוקרים מבקשים

⁵ שינוי הפרספקטיבה בעקבות התקרבות אופק הציפייה בהקשר ההזדקנות מהווה גם מוטיב מוכר בספרות יפה ובשירה. למשל,

"בצעדים כבדים אני נושא מחשבות קלות
כשם שבנעורי נשאתי מחשבות כבדות גורל
על רגליים קלות, כמעט רוקדות מרוב עתיד"
(מילים: יהודה עמיחי. לחן: מאיר אריאל)

לייחס לזמן תכונות של **משטר**: משטר ההיסטוריות (historicity) (Hartog, 2015) ומשטר הזמן (Assmann, 2020). משטרים כוללניים אלה מתקיימים במקביל – על אף ההבדלים והסתירות ביניהם – ככה שהמציאות שאותה חווה הפרט הינה בעלת "ממדי זמן" מגוונים (Munn, 1992; Bear, 2014). למשל, אזרח יהודי בישראל יכול לייחס חשיבות ו"לחיות" במשטרי הזמן הבאים:

- הזמן המעגלי
 - הזמן של שגרת היום יום (כל יום מחדש הולכים לעבודה, מטיילים עם הכלב וכד').
 - לוח השנה הקלנדרי.
 - זמן קווי
 - זמן האירועים (למשל, סיפור חיים: א' התחתנה, אחרי זה נולד לה ילד, אחרי זה הם עברו לגור בקיבוץ).
 - זמן שעון.
 - זמן נייטרלי מבחינה ערכית (זמן שעון)
 - זמן טעון מבחינה ערכית (למשל, תקופת תיקון, קיבוץ גלויות).
- הפירוט של כלל ההיבטים והמשטרים של חוויית הזמן לא שייך לדיון המתקיים במסמך זה. אבקש להתייחס לכמה משטרי זמן **מרכזיים** בעלי השפעה מכרעת ומערכתית על חי הפרט, ולהראות כי משטרים אלה מתנהלים באופן שונה למדי בצבא ובבית, מה שמביא לקשיי תקשורת משמעותיים בין שני המרחבים.

חיילי מילואים במלחמת "חרבות ברזל" בטרם התמרון ברצועת עזה, (צילום: דובר צה"ל).

צבא מול בית: מעגל היום-יום

עינינו נשואות להיום. להבדיל מתקופות היסטוריות קודמות, שהתעניינו בעבר או היו מוכוונות בעיקר לעתיד (למשל, הציפייה לקדמה, או ל"נצחון הקומוניזם", או לישועה), בתקופתנו עיקר תשומת הלב של כולנו נופל על ההווה (Hartog, 2015). הכוונה כאן אינה להווה הפיזי כרגע אבסטרקטי, אלא להווה כיום-יומיות – תפיסתנו את "עכשיו", כפי שהוא מתממש בתוך חיינו. "עכשיו" זה נגזר בתורו משגרות: דפוסי פעולה ואינטראקציה מעגליים שחוזרים על עצמם באופן מכאני ונתפסים כמובנים מאליהם ("קמים לעבודה בשבע"). בזכות הקשר לשגרות, ה"עכשיו" היום-יומי מצטייר כמקום בטוח: כשאנו פועלים **כרגיל**, אנחנו תמיד יודעים מה לעשות, למה לצפות, ועל כן מוצאים עצמנו בסביבה נטולת אירודאות (Andreescu, 2021; Dreyfus, 1991; Heidigger, 1967; Phipps and Ozanne, 2017). נוסף על כך, דרך השגרות, ה"עכשיו" מתקשר לתפיסת העצמי ותורם ליציבותו: "דרך העשייה היום-יומית, בני אנוש "עונים" על שאלת ההווה (שלם, הערה של הכותב); הם עושים זאת על ידי הפעולות שהם מבצעים" (Giddens, 1991, 48).

במילים אחרות, ה"אנחנו" הוא במידה מכרעת מה שאנחנו עושים בדרך כלל. השגרות מתקיימות הן במרחב האזרחי והן בצבא, אולם הן שונות זו מזו באופן מהותי. במרחב האזרחי, השגרות מאופיינות ברב-גוניות ומכוונות סביב "אורז" של שבוע לפחות. ישנן שגרות של עבודה, של משפחה וקרובים, פנאי, תחזוקת משק בית ועוד. לפיכך, המונח "עכשיו" בחייו של האזרח מתייחס למערכת רחבה של דפוסי פעולה הנמצאים בקשר הדדי מורכב ומתפרסים על פני תקופה ממושכת יחסית של כשבוע ימים. לעומת זאת, השגרות שמאפיינות את חי הלוחמים דלות

ומצומצמות בהיקפן. הן מתבססות בדרך כלל על הלו"ז הפלוגתי ("פתיחת פלוגה",⁶ מסדרים, זמני ארוחות), המחלקתי (אם יש) והמשימות האישיות (שמירות, יזמות, מארבים וכדומה). לפיכך, ה"עכשיו" של הלוחם ושל האזרח (גם כשזה אותו אדם) הינם שונים זה מזה. במקרה של האזרח מדובר ב"עכשיו" רבגוני שנמשך כשבוע ימים, ואילו במקרה של הלוחם מדובר ב"עכשיו" מונוטוני, הנמשך לאורך לא יותר מיממה.

בשיחה של החייל עם הקרוב באזרחות, השניים מלכתחילה נמצאים באיסנכרון מובנה בנוגע לתפיסת ההווה שלהם. כמובן, החיילים בשרות קרבי מבינים כשביום ראשון מדברים איתם על משהו שצפוי להתרחש ביום חמישי ומתייחסים לאירוע זה כבעל רלוונטיות ל"עכשיו", אולם במידה רבה זו הבנה קוגניטיבית בלבד. כפי שנדון לעיל, הבנה הדדית מותנית באופק ציפיה משותף, אשר בתורו מושתת על דמיון או לפחות תיאום בין חוויות זמן. אלא שתנאי בסיסי זה אינו מתקיים בנוגע לשגרות בצבא ובבית. הכוונה היא לאו דווקא לתוכן, אלא בעיקר לרוחב של מעגל השגרה היומית. בניגוד לקרובים בבית, החייל חי ב"עכשיו" של יום אחד, מפני שהרוטינות שלו לא מתפרסות מעבר ליום זה. על כן, השניים יתקשו להבין זה את זה: הדברים שקורים "עכשיו" מבחינת קרובי החייל ייראו כלא אקטואליים מבחינת החייל עצמו. ולחלופין, דברים שיכולים להיראות כבעלי חשיבות רבה מבחינת החיילים (כמו לא לשמור בשעה לא נוחה) – לא היו נתפסים כמשהו חשוב באזרחות, מפני שלחייל כמעט ואין אפשרות להסתכל על אותה השמירה בהקשר זמן רחב.

צבא מול בית: הקו לעתיד

בעוד שהזמן שרץ במעגל מזוהה בעיקר עם "עכשיו", הרי שהזמן הקווי פותח עתיד. הוא מכונן את יכולת הפרט "להתבונן קדימה" מעבר למעגל ה"עכשיו" השגרתי. בזכותו אנחנו יודעים לסדר מאורעות על פני רצף כרונולוגי, לתכנן, לקבוע יעדים, לבחון התקדמות (למשל, רובנו מתכננים חתונה, לימודים, רכישת בית, יציאה לחופשה בחו"ל ועוד). לזמן הקווי חשיבות מכרעת במה שנוגע להבניית העצמי של הפרט. בעוד בשגרה אנחנו ממשים את עצמנו באופן מכאני, העתיד מאפשר לתכנן את פעולותינו באופן מודע ומערכתי יותר, ועל כן לבנות "פרויקט עצמי" יותר מורכב ויותר אותנטי (Dreyfus, 1991; Heidegger, 1967; Yalom, 1980). לבסוף, הזמן הקווי מתנה את קיומו של הנרטיב (כתיאור התפתחות בעל התחלה, אמצע וסוף) ובתוך כך גם "נרטיב העצמי", במנגנון מרכזי שבאמצעותו אנו מבינים את חוויותינו ובונינו זהות (McAdams, 1997; Paperno, 2010; Schiff, 2012; Skulskiy, 2024).

בחווית החייל במילואים הזמן הקווי נוכח במידה מועטה. מנקודת מבטו, קו האופק של העתיד נראה דל באירועים הצפויים ונמצא קרוב למדי להווה. שחרור, יציאה הביתה, סוף או התחלה של המשימה (בין אם שמירה סטטית, פטרול, פילבוקס⁷ או מארב), כניסה או יציאה מתמרון – אלה הם נקודות הציון שמרכיבות את עתידו. בעוד שאצל האזרח המרחק הכרונולוגי בין ההווה לאירועים הצפויים בעתיד יכול להתפרש על פני שנים רבות, הרי שבמקרה של החייל מרחק זה לרוב לא עובר ימים בודדים.

זאת ועוד, בעוד שבחווית האזרחים, המרחק הכרונולוגי בין היום לאירועים הצפויים נמדד ביחידות רציונליות ורציפות (ניתן להעריך, או לעיתים לדעת במדויק כמה חודשים, שבועות וימים נותרו עד פתיחת הרישום לאוניברסיטה, עד הטיסה לחו"ל, עד מעבר הדירה, וכדומה), הרי שבמקרה של החיילים הדבר מתאפשר במידה פחותה בהרבה. בחודשים הראשונים של "חרבות ברזל" לא יכולנו להעריך תוך כמה זמן, ולכמה זמן, נזכה ליציאה הביתה, ועל אחת כמה וכמה שלא ידענו מתי נוכל להשתחרר. יכולנו רק להעריך סדר פעולות בעתיד: יציאות הביתה ולאחר מכן שחרור, אבל לא ידענו בשום שלב לחזות, מתי זה יקרה בדיוק. בחלק מהמקרים, היכולת לתכנן או לצפות עתיד הייתה מצומצמת כמעט לאפס. בתחילת המלחמה, היינו בעמימות ביחס לגזרה שבה נופעל ולאופן ההפעלה. יכולנו להעריך שנילחם בצפון אולם האם זה יהיה תמרון ללבנון או קרב הגנה, ובאיזה ישוב – לא יכולנו לדעת את כל אלה עד ליום הגעתנו לגזרה. אם לשאול מאבחנתו המוצלחת של סאהלינס – חיינו בזמן "אירועים" מסורתי/ילידיי – לעומת יקירנו שנשארו באזרחות והמשיכו את חייהם ב"זמן שעון" הרציף, הרציונלי והמודרני (Sahlins, 2013). לבסוף, חשוב לציין כי עצם הרצון של החיילים הקרביים להפנות מבט מעבר להווה המיידי – מוטל בספק.

⁶ ביצוע מטלות מנהליות, כמו ריקון פחי זבל, שטיפת מקלחות ושירותים, ניקיונות ברחבת המוצב הפלוגתי.

⁷ עמדת שמירה מבוצרת, בדרך כלל בצורה של מגדל מבטון מזוין. מוצבת בנקודות שולטות בשטח ומאוישת בידי צוות לוחמים. פילבוקסים אופייניים לאזור יהודה ושומרון.

קחו, למשל, את המקרה של הסמ"פ שלנו ד', 26, שבמהלך המלחמה הוכיח את עצמו לא רק כקצין מעולה אלא גם כאלוף פינג'פונג. טרם תחילת התמרון בלבנון, הגדוד שלנו ביצע משימת הגנה בגבול הצפון, ופולוגיית התמקמה במתנ"ס באחד היישובים הסמוכים לחומת הגבול הבין לאומי (גב"ל). לא עבר זמן רב לפני ששולחן הפינג'פונג של המתנ"ס הפך ללב הפועם של ההווי הפולוגי. רבים שיחקו, ואלה שלא עדיין היו מתעכבים ליד השולחן כדי להעיר ולהתבדח לגבי ביצועי השחקנים. התחלופה ליד השולחן הייתה גבוהה: המפסיד העביר את המטקה הזולה לבא בתור. לא כך עם ד'. הוא כמעט ולא הפסיד, ועל כן נשאר ליד השולחן משחק אחרי משחק – עד שהיה צריך ללכת למשימותיו כסמ"פ. "אין בעיה, ד'. אין בעיה, מחר אני אראה לך מה זה. מחר אני כבר אקרע אותך" – היינו אומרים לו אחרי שהיה עוזב, מחויך ובלתי מנוצח. "מחר" אחד הביא עימו כטב"מים של חזבאללה, אשר חדרו את התקרה הדקה של המתנ"ס וריסקו הן את השולחן והן כל תכנון לנצח את ד' אי פעם, כמו גם את תכנוני ד' עצמו, ז"ל – להתחתן, לסיים לימודי תואר ולעשות קריירה במשפטים. בדומה לחור השחור, גיא צלמוות גורם לזמן להתעקם ולאבד רציפות. כ', המפקד הישיר שלי שחילץ את ד', הפצוע אנוש, תחת אש – הבין זאת היטב. "מה זה משנה איזה יום (בשבוע) זה היום?", היה אומר לנו כשביקשנו לברר את היום בשבוע על מנת לשער כמה זמן נותר ליציאה הקרובה הביתה, "מה זה משנה איזה יום זה. היום אתה פה".

הרמה הגבוהה של אירודאות שמאפיינת תנאי לחימה הופכת את קו האופק של העתיד למקרן של חרדה קיומית (Dreyfus, 1991; Heidegger, 1967; Giddens, 1991). היות וזו האחרונה בקושי נסבלת על ידי האדם, הרי שמכאן המאמץ של החייל להסיט מבט מהמחשבות על העתיד ולהתרכז באזור כרונולוגי מוכר יותר, קרי, בשגרה היומית.

לנוכחות מופחתת זו של הזמן הקווי בחוויית החיילים השלכות על איכות הקשר שלהם עם קרוביהם. האופק המשותף של העתיד מהווה תנאי לכינון, לחיזוק ולהעמקה של ההבנה ההדדית. במה שנוגע לזמן הקווי, תנאי זה אינו מתקיים ברמה מספקת: ביחס לקו האופק של ציפיות האזרחים, קו זה הינו קרוב ומעורפל הרבה יותר, והחיילים עצמם לעיתים מעדיפים שלא להסתכל לעברו. מכאן, הבנת החייל את הקרובים באזרחות נותרת במידה רבה סכמטית ודלה. החייל אומנם יכול להבין את הסוגיות המעסיקות את קרוביהם כקונספטים מופשטים – אולם פעמים רבות אינו מצליח לתפוס אותם ואת חשיבותם בעבור קרוביו.

ערכו של "הזמן הקצר"

בעוד שמעגל שגרה מצומצם ואירודאות באשר לעתיד מאלצים את החיילים לעסוק בזמן הקרוב, נראה כי התרבות הצבאית אף מעודדת עיסוק זה. הספרות מראה כי לזמן יש חשיבות פוליטית רבה (Koselleck, 2004; Foucault, 1995; Assmann, 2020; Clark, 2019). בפרט, בעבור הצבא הזמן מהווה היבט קריטי בכינון המשמעת והפגנת השליטה (Foucault, 2014; Munn, 1992; Bear, 2014). מהימים הראשונים בטירונות, לוחמי צה"ל נחשפים למסרים המדגישים את חשיבות "העמידה בזמנים" ומתרגלים אותה באופן מערכתי וקבוע. על כן הם נדרשים "לפתוח שעון" ולבצע משימות קצרות טווח ומוקצבות בזמן בידי מפקדיהם הישירים: "תפתחו שעונים. רצתם, נגעתם בעמוד, חזרתם, 20 שניות בהצלחה" או "תפתחו שעונים. שבע דקות העמדתם שמנ"ש⁸, שבע דקות – זוזו", או (בחדר אוכל) "מחלקה X תפתחו שעונים. חצי שעה, אכלתם, שבעתם נהניתם, בתיאבון". בשלבים היותר מאוחרים של השירות הזמנים כבר לא נמדדים בשניות, אך עדיין, בכל הזדמנות מודגשת החשיבות של "העמידה בזמנים" – כאשר בין אם מדובר בשעת החלפה בשמירה, או במעבר בין שלבי משימה מבצעית – מדובר במקטעי זמן קצרים יחסית. ייתכן אפוא כי ההתמקדות בטווח זמן קרוב שמאפיינת את חוויית המילואימניקים היא לא תוצאה של נסיבות המלחמה בלבד, אלא תוצר של פרקטיקת משמעת רבת השנים, אשר הופנמה, "הפכה מכורח לסגולה" (Bourdieu, 1990, 54), השתלבה ב"מובן מאליו" והתקבעה כנורמה. ייתכן, במילים אחרות, כי ההתמקדות בזמן הקרוב היא חלק מההביטוס של הלוחמים (Bourdieu, 1977; 1990).

השלכות חוויית הזמן בקרב הלוחמים

מלבד קשיי תקשורת עם הקרובים בבית, היותו של החייל הקרבי "כלוא" ביום אחד גוררת מספר השלכות נוספות. אבקש להתייחס לשלוש: הילדותיות הנתפסת של החיילים, הפערים התרבותיים בין צבא לאזרחות וכן המחיצה הטראומטית שמתקיימת ביניהם.

⁸ שימון נשק שמירה. פריסת נשקים וציוד מחלקתי לבדיקת מוכנות מבצעית.

ה"ילדותיות"

"שמעת? ט' ושי' כמעט פירקו מכות את השק"מיסט בגלל שהוא רצה לסגור מוקדם". "עכשיו דווקא אתם חייבים לנסוע לפיצה? דווקא היום בוער לכם? זה לא יכול לחכות למחר? תתחילו כבר להיות בוגרים!", "נו, אל תהיו ילדים, מה אתם רבים לי על השעה של השמירה?". דיאלוגים מסוג זה הם פרט מוכר ובלתי נפרד מהמציאות של הפלוגות הקרביות. המפקדים רגילים לראות בהם ביטוי לגישה ילדותית של הלוחמים, מה שבתורו מצדיק ומבטא את גישתם הפטרנליסטית משהו ביחס לפקודיהם. ואומנם, נראה שבדומה לילדים, גם החיילים, בהתנהלותם, מפגינים לעיתים את הדחף לסיפוק צרכים מיידי, המצביע על העדר פרספקטיבה, על חוסר יכולת לראות את התמונה הגדולה ולשים את רצונם בקונטקסט. אלא שבמקרה של החיילים, מדובר לא בהיעדר מסוגלות לראות סיטואציה נתונה ב"תמונה הגדולה" או לשים את הרצון המיידי בקונטקסט של זמן ממושך ולפיכך לדעת לדחות את הסיפוק – אלא בהעדר של התמונה הגדולה והזמן הממושך כ"פקטור" בעולם החיים של החיילים. הרצון להיכנס לשק"ם או לנסוע לפיצה עכשיו ולא לדחות זאת לזמן עתיד הינו די "בוגר" בהתחשב בכך שהיום – זה הרוחב של מסגרת הזמן שעומד לרשות החיילים. התגובות המוגזמות, ההבזקים של השמחה ושל הזעם שלעיתים מלווים את החיילים, קשורים, במידה רבה, לכך שאין להם אפשרות לשים את האירועים המעצבנים אותם בקונטקסט רחב: כאמור, רוחב ההקשר הנגיש להם הוא של ימים בודדים לכל היותר. על כן, במסגרת ההקשר הנגיש, התגובות ה"מופרזות" וה"ילדותיות" נראות דווקא סבירות ומידתיות. החיילים אומנם נוטים לעשות "סערה בכוס מים", אבל לא משום היותם ילדותיים, אלא מפני ש"כוס מים של כמה ימים" – היא כל עולמם.

"בועת הטראומה"

השיח הטיפולי נוטה להגדיר טראומה כתגובה רגשית לאירוע מטריד בעל אינטנסיביות גבוהה. אחת התגובות האפשריות לאירוע טראומטי היא חוסר היכולת של הפרט לשמור על נרטיב עקבי של חייו, לתחזק רצף של נרטיב זה. הדבר, בתורו, עלול להקשות על זיכרונות אודות האירוע הטראומטי ולאתגר את יכולת הפרט להבין את חוויותיו. במסגרת אנליטית זו, האינטנסיביות והתוכן של החוויה הם אלה שעושים אותה לחוויה טראומטית, כלומר כזאת שפוגעת ברצף הנרטיבי של עצמי. אולם כפי שמראה ספרות סוציולוגית ואנתרופולוגית, לעיתים לתופעות פסיכולוגיות יכול להיות הסבר תרבותי או חברתי (Bar and Ben-Ari, 2005; Durkheim, 1952; Oushakine, 2000). הנרטיב של העצמי, כמו כל נרטיב, מתפתח תוך הישענות על ציר הזמן (להבדיל מתיאור, למשל, הנרטיב בהכרח מתייחס לשינוי, לרצף של מאורעות הנמצאים ביחסים של "לפני" ו"אחרי"). אבל הזמן עצמו, כפי שביקשתי להראות לעיל, מתממש בצבא באופן שונה ביחס לאזרחות. לכן, המעבר מצבא לאזרחות וחזרה מאתגר את היכולת של החייל לשמר את העקביות של נרטיב העצמי. מבחינה זו, עצם השירות בקרבי מתפקד כגורם "טראומטי" – מסיבות תרבותיות יותר מאשר אלה הנפשיות.

כוח מילואים מחטיבה 14 בלחימה ברצועת עזה, (צילום: דובר צה"ל).

דיון מסכם

עולם החיים של החייל נמצא באי-סכרון חמור עם עולם החיים האזרחי. חיי האזרחים מתנהלים ב"הווה רחב", המבוסס על מערך מורכב של שגרות הנמצאות בקשר הדדי ומתפרסים על פני כשבוע ימים. בחוויית החיילים הקרביים במלחמה, לעומת זאת, מעגל השגרות הינו דל וחד-ממדי, והרוחב שלו הינו כיום אחד – צר בהרבה ביחס למעגל השגרות האזרחי. כך גם בנוגע לאפשרות התכנון לעתיד, בעוד שאזרח ניצב בפני "נוף" מורכב ועשיר על האופק הרחוק של העתיד, במקרה של החייל האופק קרוב הרבה יותר, מכיל פחות אירועים, והיכולת להעריך מרחק ביניהם כמעט ואינה קיימת. בעוד שהאזרח חי בזמן בעל סדר רציונאלי, עשיר בתוכן, בעל הווה רחב ועתיד רחוק ובר-תכנון, הרי שהחייל הקרבי מתקיים בזמן, כמו על אי בודד – עם הווה מצומצם, עם אוקיאנוס של אירודאות מסביב, וכמעט ללא עתיד בר-תכנון. החייל הקרבי חי, תרתי משמע, את היום. הפתגם הרומי העתיק: *carpe diem*, מתייחס באופן מלא ללוחמי צה"ל במלחמה. אלא שבמקרה של אלה האחרונים, מדובר לא בבחירה אלא באילוץ.

הקשיים של הלוחם חי, סגן היחידה כ', המפקד של ל', ועוד רבים אחרים, לרבות אנוכי, לשמור על קשר חזק ורציף עם הקרובים בבית, מצטיירים אפוא באור מדאיג. נתק תקשורת זה נגרם במידה רבה מאי-הלימה של סדרי זמנים וכתוצאה מכך – מחוסר הלימה בין אופקי הציפיות. היות ואופק ציפיות משותף מהווה תנאי מקדים לעצם האפשרות של בניית הבנה הדדית (Gadamer, 2013; Luhmann, 1995), הרי שנראה כי המרחב הצבאי והמרחב האזרחי מלכתחילה מצויים במצב של נתק תקשורת שבו קושי ניתן לגישור. כפי שהודגש לעיל, הזמן מהווה מאפיין מכונן בעבור כל חוויה באשר היא. לכן, אי-הסכרון בין הלוחמים לקרוביהם עלול להביא לבדלי פרשנות אפילו ביחס למצבים ולפעולות יום-יומיות שמוכרות היטב לשני הצדדים. ניקיון מוצב, ארוחת צוהריים, סיגריה עם קפה – לכל אלה "טעם" שונה כשהיום – זה כל מה שאתה רואה בבירור. היכולת של הלוחמים ושל יקיריהם להבין אלו את אלו נשמרת אומנם ברמה הקוגניטיבית, אבל בהעדר אופק ציפיה משותף – נושאי שיחה ששובים לצד אחד נשארים לא-רלוונטיים בעבור הצד השני.

המחקר מעלה מספר שאלות להמשך. ראשית, יש לבחון עד כמה, אם בכלל, פערי תקשורת בין המרחב הצבאי לזה האזרחי מצטמצמים ככל שהחייל עולה בדרגה ובתפקיד. ייתכן שהתשובה היא חיובית, בהתחשב בכך שתפקידים בכירים יותר מניחים שגרות פחות מונוטוניות ויותר רחבות, וכן כרוכים בתכנון לטווח ארוך יחסית בהמשך – מה שמרחיב ומרחיק מהם את קו העתיד, ובכך מקרב את אופק הציפיה שלהם לזה של האזרחים.

נוסף על כך, יש לברר האם הנתק התקשורתי בין חיילים לאזרחים משתנה בהתאם לאינטנסיביות הלחימה. ייתכן שהעצמת הלחימה מקבעת חיילים בהווה המיידי ומצמצמת עוד יותר את קו הראייה שלהם להמשך. במקרה כזה המרחק בין אופקי הציפיה של החיילים ושל האזרחים גדל עוד יותר והתקשורת וההבנה ההדדית – נעשות קשות עוד יותר.

מוטב לבחון גם האם ובאיזו מידה מצטמצם הנתק התקשורתי ככל שהשירות נהיה פחות קרבי ויותר "גיוב"? יכול להיות שכפי שהעצמת הלחימה מעמיקה את הפער בשל אי-סכרון בין חוויות הזמן של החיילים ושל האזרחים – כך ההרחקה מקו העימות מאפשרת לחיילים לנהל שגרה ולתפוס עתיד בצורה דומה יותר לזו המתקיימת בתנאי אזרחות.

יש לציין כי המחקר הנוכחי מציג את המרחב האזרחי באופן סכמתי וסטטי למדי. בפועל, תקופת המלחמה זעזעה את מרקם החיים בעורף, וככל הנראה השליכה גם על חוויית הזמן של האזרחים. בעוד שמסקנות המחקר נראות תקפות בקווים כלליים – נדרשת בחינה קפדנית של השינויים האפשריים בדפוסי חוויית הזמן בקרב יקיריהם של הלוחמים.

לבסוף, בהקשר הרחב יותר, מתבקש בירור עד כמה תופעת "אי-הסכרון" בין מרחבים ייחודית לתקופה ולמקום. כפי שצוין לעיל, מחקר השדה נערך במסגרת הצרה של גדוד חי"ר מילואים הנלחם, לסירוגין, בגזרה הצפונית בין אוקטובר 2023 לספטמבר 2024. מכאן, עולה הצורך לברר באיזו מידה תופעת "אי-הסכרון" שמתוארת במאמר זה חלה גם על החיילים בגזרת עזה ואיו"ש. נוסף על כך, מן הראוי לערוך מחקר השוואתי בין צה"ל לבין צבאות אחרים, וכן בין צה"ל לבין מוסדות "טוטאליים" נוספים, כגון בתי סוהר, בתי חולים פסיכיאטריים, מנזרים, פנימיות ועוד (Goffman, 1961).

המלצות

המחקר, מעבר לתרומתו להרחבת הידע האקדמי, מציע גם תרומה מעשית. הוא מדגיש את חומרת האתגר המנטלי העומד בפני החיילים וקרוביהם, תוך חשיפת טבעו המורכב – דבר המאפשר ואף

מזמין נקיטת צעדים מצד מקבלי החלטות רלוונטיים. ממצאי המחקר מצביעים על הצורך להתייחס אליהם בכובד ראש במספר זירות מרכזיות, בהן הכשרת משפחות החיילים להתמודדות עם הנתק התקשורתי, הכנת החיילים למעברים בין הצבא לבית, הבאת תובנות המחקר לתשומת לבם של המפקדים, וכן הכשרת אנשי המקצוע הטיפוליים המלווים את החיילים, כגון קב"נים. המלצות אלו נועדו לגשר על הפערים ולהקל על תהליכי התקשורת וההבנה ההדדית בין המרחב הצבאי למרחב האזרחי.

המאמר מוקדש לזכרו של ד'.

רשימת מקורות:

- Andreescu, Florentina C. (2021). "A Meditation on Covid-19 Social Trauma." *Journal for Cultural Research* 25 (2): 220–35.
- Assmann, Aleida. (2020). *Is Time out of Joint?: On the Rise and Fall of the Modern Time Regime*. Ithaca and London: Cornell University Press and Cornell University Library.
- Bar, Neta, and Eyal Ben-Ari. (2005). "Israeli Snipers in the Al-Aqsa Intifada: Killing, Humanity and Lived Experience." *Third World Quarterly* 26 (1): 133–52.
- Bear, Laura. (2014). "Doubt, Conflict, Mediation: The Anthropology of Modern Time." *Journal of the Royal Anthropological Institute* 20 (S1): 3–30.
- Bergson, Henri. (2004). *Matter and Memory*. Mineola: Dover Publications.
- Bernet, Claus. (2011). "The Concept of the New Jerusalem among Early Anabaptists in Münster 1534/35. An Interpretation of Political, Social and Religious Rule." *Archiv Fur Reformationsgeschichte* 102 (1): 175–94.
- Borah, Elisa, and Brooke Fina. (2017). "Military Spouses Speak up: A Qualitative Study of Military and Veteran Spouses' Perspectives." *Journal of Family Social Work* 20 (2): 144–61.
- Bourdieu, Pierre. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. (1990). *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Brenner, Lisa A., Lisa M. Betthausen, Nazanin Bahraini, Jaimie L. Lusk, Heidi Terrio, Ann I. Scher, and Karen A. Schwab. (2015). "Soldiers Returning from Deployment: A Qualitative Study Regarding Exposure, Coping, and Reintegration." *Rehabilitation Psychology* 60 (3): 277–85.
- Clark, Christopher. (2019). *Time and Power: Visions of History in German Politics, from the Thirty Years' War to the Third Reich*. Princeton and Woodstock: Princeton University Press.
- Dreyfus, Hubert L. (1991). *Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Durham, Susan W. (2010). "In Their Own Words: Staying Connected in a Combat Environment." *Military Medicine* 175 (8): 554–59.
- Durkheim, Émile. (1952). *Suicide: A Study in Sociology*. Book. International Library of Sociology and Social Reconstruction (Routledge & Kegan Paul) Lat. London: Routledge & Kegan Paul.
- Foucault, Michel. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage Books.
- Gadamer, Hans-Georg. (2013). *Truth and Method*. Bloomsbury Academic.
- Giddens, Anthony. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Goffman, Erving. (1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Garden City: Anchor Books.
- Gottman, John M., Julie S. Gottman, and Christopher L. Atkins. (2011). "The Comprehensive Soldier Fitness Program: Family Skills Component." *American Psychologist* 66 (1): 52–57.
- Hartog, François. (2015). *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time*. New York: Columbia University Press.

- Heidegger, Martin. (1967). *Being and Time*. Oxford: Blackwell.
- Hinojosa, Ramon, Melanie Sberna Hinojosa, and Robin S. Hognas. (2012). "Problems With Veteran-Family Communication During Operation Enduring Freedom/Operation Iraqi Freedom Military Deployment." *Military Medicine* 177 (2): 191–97.
- Kant, Immanuel. (1998). *The Critique of Pure Reason*. Edited by Paul Guyer and Allen W. Wood. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knobloch, Leanne K., Erin D. Basinger, Erin C. Wehrman, Aaron T. Ebata, and Patricia C. McGlaughlin. (2016). "Communication of Military Couples During Deployment and Reunion: Changes, Challenges, Benefits, and Advice." *Journal of Family Communication* 16 (2): 160–79.
- Koselleck, Reinhart. (2004). *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Columbia University Press.
- Lander, Liore, Ephrat Huss, and Ayelet Harel-Shalev. 2021. "Coping with Transitions: The Case of Combat Reserve Forces." *Clinical Social Work Journal* 49 (1): 100–109.
- Luhmann, Niklas. (1995). *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.
- Mailey, Emily L., Carrie Mershon, Jillian Joyce, and Brandon C. Irwin. (2018). "'Everything Else Comes First': A Mixed-Methods Analysis of Barriers to Health Behaviors among Military Spouses." *BMC Public Health* 18 (1).
- McAdams, Dan P. (1997). *The Stories We Live by: Personal Myths and the Making of the Self*. New York: The Guilford Press.
- Munn, Nancy D. (1992). "The Cultural Anthropology of Time: A Critical Essay." *Annual Review of Anthropology*, 1992.
- Oushakine, Serguei. (2000). "In the State of Post-Soviet Aphasia: Symbolic Development in Contemporary Russia." *Europe - Asia Studies* 52 (6): 991–1016.
- Paperno, Irina. (2010). *Stories of the Soviet Experience: Memoirs, Diaries, Dreams. Stories of the Soviet Experience*. Cornell University Press.
- Phipps, Marcus, and Julie L. Ozanne. (2017). "Routines Disrupted: Reestablishing Security through Practice Alignment." *Journal of Consumer Research* 44 (2): 361–80.
- Sahlins, Marshall. (2013). *Islands of History*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Schiff, Brian. (2012). "The Function of Narrative: Toward a Narrative Psychology of Meaning." *Narrative Works: Issues, Investigations, & Interventions* 2 (1): 33–47.
- Shay, Jonathan. (1994). *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York: Atheneum.
- Shay, Jonathan. (2010). *Odysseus in America: Combat Trauma and the Trials of Homecoming*. Scribner: Scribner Book Company.
- Skulskiy, Dmitriy. (2024). "The Politics of (Historical) Love: On Patriotism, National History and the Annexation of Crimea." *Europe - Asia Studies* 76 (4): 574–89.
- Yablonsky, Abigail M., Edie Devers Barbero, and Jeanita W. Richardson. (2016). "Hard Is Normal: Military Families' Transitions Within the Process of Deployment." *Research in Nursing and Health* 39 (1): 42–56.
- Yalom, Irvin D. (1980). *Existential Psychotherapy*. Existential Psychotherapy. New York, NY, US: Basic Books.